

Marija Ivanovič

XVIII AMŽIUS LIETUVOS LENKIŠKŲ KNYGŲ BIBLIOGRAFĖS AKIMIS

Anotacija. Straipsnyje pristatomi kai kurių Lietuvos bibliografų darbai, rengiant senųjų spaudinių ne lietuvių kalba rodykles. Šiuo metu jau galima tiksliai apibūdinti Lietuvos raštiją jidiš ir hebrajų kalbomis. Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvineame fonde saugomi duomenys apie žydiškas knygas nuo jų spausdinimo Lietuvoje pradžios (XVIII a. vidurio) iki Antrojo pasaulinio karo. Jos sukataloguotos, o korteliniame kataloge galima rasti informacijos apie 3 269 knygas jidiš ir 8 149 knygas hebrajų kalba. Daugiau straipsnyje kalbama apie darbą, rengiant XVIII amžiaus Lietuvos lenkiškų knygų katalogą. Numatoma, kad jį sudarys ne mažiau kaip 5 000 pozicijų. Šiuo metu bibliografavimo darbas įpusėtas – aprašyta apie 2 600 lenkiškų knygų. Sukaupta informacija leidžia provizoriškai charakterizuoti XVIII amžiaus Lietuvos literatūrą lenkų kalba. Produktiviausi jos autoriai buvo Mykolas Pranciškus Karpavičius, Vincentas Ignotas Marevičius ir Pranciškus Paprockis.

Raktažodžiai: Lietuvių literatūra; lietuvių literatūra (lotynų); lietuvių literatūra (lenkų); lietuvių literatūra (slavų); Lietuva-Istorija-Lietuvos Didžioji Kunigaikštija, 1230–1795.

XVIII amžiaus Lietuvos raštijos paveldą sudaro knygos, išėjusios ne viena, o keliolika kalbų: lietuvių, lenkų, lotynų, hebrajų, jidiš, prancūzų, vokiečių, baltarusių ir dar kitomis. Tai – Lietuvos kultūros istorikams seniai žinomas dalykas. Užtat nieko nuostabaus, kad, vos įkūrus Knygų rūmus (1945), buvo atnaujinti dar prieškarui Vaclovo Biržiškos pradėti darbai ir sudaryta didžiulė viso lietuvių raštijos paveldo bibliografavimo

programa. Pagal ją buvo numatyta rinkti informaciją apie knygas lietuvių ir ne lietuvių kalba, išėjusias Lietuvoje XVI–XX amžiuje. Kol kas daugiausia nuveikta bibliografuojant lietuviškąją raštiją. Pirmasis jai skirtos A serijos nacionalinės bibliografijos tomas, apėmęs 1547–1863 m. spaudinius, pasirodė 1969-aisiais; antrasis, dviem knygom apėmęs 1864–1904 m. leidinius, išėjo po dviejų dešimtmečių (1985, 1988); netrukus, 1990 metais, pasirodė pirmojo tomo papildymai; neseniai, 2006-aisiais, išėjo trečiasis lietuviškų knygų bibliografijos tomas, dviem knygomis apėmęs 1905–1917 m. spaudinius.

Dirbant šiuos darbus, per pastaruosius keliasdešimt metų įvyko reikšmingų administracinių ir technologinių permainų. 1992 metais Knygų rūmai buvo prijungti prie Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, todėl bibliografinės apskaitos funkcijas pradėjo vykdyti Lietuvos nacionalinė biblioteka (toliau LNB; Knygų rūmai virto LNB padaliniu – Bibliografijos ir knygotyros centru, BKC). Valstybinės bibliografijos leidinius pradėta rengti elektroniniais ištekliais. LNB Mokslo tarybos posėdyje 1993 metais pirmą kartą buvo pristatyta Nacionalinės bibliografijos duomenų banko (NBDB) koncepcija. Koncepcijoje buvo numatyta NBDB kaupti visų dokumentų rūšių, t. y. knygų, serijinių leidinių, vaizduojamojo meno, gaidų, dokumentų sudedamųjų dalių bibliografinius ir autoritetinius įrašus bei jo pagrindu rengti valstybinę einamąją ir nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją UNIMARC formatu, remiantis ISBD (International Standard Bibliographic Description) reikalavimais.

1992 m. gruodžio 9 d. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegijos posėdyje buvo aptarti knygų lietuvių kalba retrospektyviųjų leidinių parengimo ir išleidimo planai, taip pat buvo numatyta pradėti rengti atskirą bibliografinių rodyklių seriją, kurioje būtų registruojamos Lietuvoje išėjusios knygos ne lietuvių kalba (serija D). Tais pačiais metais buvo pradėta kaupti „XVII amžiaus Lietuvos lenkiškų knygų“ duomenų bazė. Šio darbo iniciatorė ir įkvėpėja buvo žinoma knygotyrininkė ir bibliografė, BKC Nacionalinės retrospekty-

viosios bibliografijos skyriaus vedėja Dalia Gargasaitė. Jos manymu, privalėjo būti bibliografuojamos Lietuvos teritorijoje išleistos knygos ne tik lietuvių kalba, bet visomis kalbomis¹.

1998 metais buvo išleistas pirmasis kontrolinis sąrašas – *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*². Jame užregistruota 818 spaudinių lenkų kalba, išleistų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje. Tai knygos, kalendoriai, kitomis kalbomis parašytos lenkų kalbos gramatikos, lenkų–kitų kalbų žodynai, smulkūs spaudiniai, taip pat ir tie, kuriuose lenkiškas tekstas pateiktas lygiagrečiai arba jo yra daugiau negu teksto kita kalba. Beje, reikia nurodyti, jog vienu metu Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas parengė ir išleido panašią rodyklę, apėmusią XVII amžiaus Lietuvos lotyniškas knygas³; 2002-iais tie patys autoriai išleido XV–XVI amžių Lietuvos lotyniškų knygų sąrašą⁴. Taigi darbai vyksta, kad ir nelabai sparčiai, ne tik LNB ir BKC, bet ir kai kuriuose kituose Vilniaus kultūros ir senosios raštijos saugojimo bei tyrimo centruose.

Kas dar padaryta, kaupiant žinias apie nelietuvišką senosios Lietuvos spaudą? Kaip žinoma, Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde saugomos knygos hebrajų ir jidiš kalbomis nuo jų spausdinimo Lietuvoje pradžios (XVIII a. vidurio) iki Antrojo pasaulinio karo. Visos jos sukataloguotos; korteliniame kataloge atsispindi 3269 knygų jidiš kalba ir 8149 knygų hebrajų kalba. Dabar jau galime nurodyti, kad seniausia iš iki šiol surastų Lietuvos žydiškų knygų datuojama

¹ Apie tai plačiau: Dalia Gargasaitė, „Lietuviška knyga nacionalinės bibliografijos tomuose“, in: *Bibliografijos žinios*: Straipsnių rinkinys, Vilnius: Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993, p. 61–65.

² *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos=Polska ksiązka na Litwie w XVII w.*: Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998.

³ *XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

⁴ *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sexti decimi*, sudarė Daiva Narbutienė ir Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

1759 metais. Ji išleista Karaliaučiuje. Tai – *Sefer ha-Pardes (Sodo knyga)*, mistikos veikalas; jo autorius – Arje Leibas Epšteinas-Halevi.

Iki XIX a. pradžios daugiausia ėjo religinės tematikos leidiniai. Rusijos imperijoje plintant žydų švietimo sąjūdžiui *Haskala* (jame Lietuvos žydai reiškėsi labai aktyviai) ėmė daugėti pasaulietinio pobūdžio leidinių, skirtų gamtos mokslui, filosofijai ir kt., taip pat poezijos ir prozos knygų. Dar nurodysime, kad hebrajiškos knygos sudaro didesnę LNB esančio Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo dalį, nes knygos jidiš kalba buvo pradėtos spausdinti Lietuvoje tik apie XIX a. 3-įjį dešimtmetį; jų spaudos klestėjimo laikotarpis sutapo su tarpukario metais.

Nuo 2000 metų į kitakalbės knygos bibliografavimo darbus įsijungė negausi judaikos darbo grupė. Tų pačių metų lapkričio 2 d. ji Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegijai pateikė svarstyti klausimą dėl judaikos dokumentų kompiuterinių įrašų duomenų bazės ir bibliografinės rodyklės sudarymo principų. Kolegija pritarė judaikos dokumentų duomenų bazės kaupimui bei kontrolinio sąrašo rengimui. Šiuo metu Lietuvos 1783–1900 metų hebrajiškų knygų duomenų bazėje, kurios pagrindu bus išleistas Lietuvos hebrajiškų knygų kontrolinis sąrašas, sukaupta per 1880 įrašų. Knygos aprašomos *de visu*, bibliografiniams įrašams parengti taikomos tos pačios taisyklės, kaip ir lenkiškoms knygoms. Iš viso planuojama užregistruoti per 3500 įrašų. Šiuo metu šį darbą dirba 2 darbuotojai: dr. Larisa Lempertienė ir Orenas Stadtmaeris.

Išleidus *XVII a. Lietuvos lenkiškas knygas*, buvo pradėtos svarstyti XVIII a. lenkiškų knygų kontrolinio sąrašo parengimo galimybės. Pritarus BKC administracijai, šį darbą šiuo metu atlieka vienas asmuo⁵. Įrašai XVIII a. lenkiškos spaudos sąrašui rengiami UNIMARC formatu; jiems parengti taikomos 2002 metais LNB BKC išleistos *Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės*.

⁵ Tai – šių eilučių autorė (parengėjo past.).

XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų kontrolinio sąrašo duomenų bazėje bus suregistruoti visi spaudiniai, išleisti Lietuvos teritorijoje 1701–1800 metais. Šiuo metu joje sukaupta per 2600 įrašų. Planuojama aprašyti ir į duomenų bazę įvesti ne mažiau kaip 5000 įrašų, o jų pagrindu parengti ir išleisti XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba kontrolinį sąrašą. Čia bus suregistruota išlikusi ir neišlikusi spaudos produkcija – ir knygos, ir kalendoriai, ir vadovėliai, ir smulkieji spaudiniai. Kol kas visos knygos aprašomos *de visu*. Turima informacijos iš stambiųjų Vilniaus, taip pat kai kurių Lenkijos bibliotekų (Jogailos universiteto Krokovoje, Lenkijos nacionalinės bibliotekos Varšuvoje). Tęsiant darbus, ruošiamasi rinkti žinias iš kitų didžiųjų Lenkijos, taip pat kaimyninių valstybių bibliotekų. Retų pavienių leidinių išlikę įvairiose mažesnėse Lietuvos bibliotekose ir muziejuose, todėl ketinama ieškoti būdų, kaip rasti šiam darbui talkininkų – Kauno ir Klaipėdos, Šiaulių ir Telšių bibliotekų ir muziejų darbuotojų, suprantančių šio darbo reikšmę bei galinčių patalkinti jo rengėjai.

Surinkti duomenys, aprašyti leidiniai šį bei tą pasako apie didžiulį menkai pažįstamą senosios Lietuvos literatūros klodą – XVIII amžiaus lenkiškąją raštiją. Nesiimame charakterizuoti jos kaip visumos – tai geriau už mus savu metu padarys literatūros istorikai⁶. Vis dėlto jau dabar galime paminėti tuos kelis asmenis, lenkiškai rašiusius Lietuvos autorius, kurie XVIII amžiuje paskelbė daugiausia tekstų.

⁶ XVIII amžiaus Lietuvos literatūra lenkų kalba kartu su lotyniškąja to laikotarpio raštija tebėra mažiau ištirta senojo raštijos paveldo dalis. Rašydami apie XVIII amžių, lietuvių literatūros istorikai iki šiol daugiausia kalba apie Mažosios Lietuvos lietuvių raštiją, iškelia Kristijoną Donelaitį, mini jo pirmtakus, amžininkus ir sekėjus. Pasakodami apie vienalaikius literatūros įvykius LDK, jie apsiriboja daugiausia Vilniaus universiteto profesorių ir jo auklėtinių kūriniais. Lenkų literatūros istorikams Lietuvos lenkiškai kūrusių žymesniųjų literatūrų kūryba žinoma, bet priskiriama išimtinai lenkų kūrybiniam genijui, nepaisant nei politinio, valstybinio ir visuomeninio gyvenimo ypatybių (Abiejų Tautų Respublikos lenkiškai rašę autoriai buvo ne tik Lenkijos, bet ir LDK piliečiai; ne tik lenkai, bet ir lietuviai, gudai, ukrainiečiai ir t. t.), nei lenkiškųjų Lietuvos (ir *vice versa* Lenkijos) raštų bei literatūros kūrinių teminio savitumo, idėjinio angažuotumo bei kitų bruožų, kitąsyk slepiančių esmines skirtingų kultūrinių tradicijų, mentalitetų ir t. t. ypatybes (parengėjo past.).

Produktyviausio autoriaus laurai priklauso žinomam rašytojui, pamokslininkui, aukštam Bažnyčios hierarchui Mykolui Pranciškui Karpavičiui (Michał Franciszek Karpowicz, 1744–1803). Mūsų duomenimis, jo literatūrinį palikimą sudaro ne mažiau kaip 36 leidiniai (4 knygos mūsų dar neaprašytos)⁷. Karpavičius – literatūros istorikams daugiau, o visuomenei mažiau žinoma asmenybė. Savu metu į jį dėmesį atkreipė ir su juo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos literatūros pabaigą susiejo Sigitas Narbutas⁸. Neseniai pasirodė Karpavičiaus pamokslų rinktinė⁹; apie jo pamokslius nemažai rašoma įdomioje Kristinos Mačiulytės monografijoje¹⁰. Karpavičius gimė Lietuvoje (Kamenece, Lietuvos Brastos vaivadijoje), mokėsi Brastos jėzuitų kolegijoje, vėliau mokslus tęsė Varšuvoje. Čia, Varšuvoje, jis įstojo į kunigų misionierių kongregaciją (1761), buvo išventintas į kunigus (1767), pradėjo pedagogo karjerą (dėstė Varšuvos ir Krokuvos seminarijose) ir ėmė garsėti kaip gabus iškalbingas pamokslininkas. Nuo 1772 metų Karpavičius gyveno ir dirbo Lietuvoje: 1772–1774 m. dėstė Vilniaus tarpdiecezinėje seminarijoje prie Šv. Kazimiero bažnyčios, vėliau, 1783–1794, – Lietuvos vyriausiojoje mokykloje. Vienu metu buvo Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio sekretoriumi, iš jo gavo valdyti Gražiškes (1775), nuo 1778 m. buvo Prienų klebonas. Per Tado Kosciuškos sukilimą įėjo į Lietuvos vyriausiąją tautos tarybą, sakė ugningus pamokslius prieš

⁷ Mūsų surinktais duomenimis, 28 jo knygos išėjo Vilniuje, 8 – Gardine. Esreicheris nurodo 28 Vilniuje, 9 Gardine bei 15 kituose miestuose išėjusius Karpavičiaus leidinius.

⁸ Sigitas Narbutas, *Nuo Mindaugo raštų iki Karpavičiaus pamokslų: XIII–XVIII amžiaus LDK raštijos apžvalga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.

⁹ Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, originalų tekstus parengė, iš lenkų kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Kristina Mačiulytė, (*Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

¹⁰ Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Rusijos okupaciją sukilusiems vilniečiams. Kosciuškai pralaimėjus, Karpavičius pasitraukė į Varšuvą, vėliau – į Gumbinę ir Vygrius. Po priesaikos Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui II buvo paskirtas pirmuoju naujai įkurtos Vygrių vyskupijos vyskupu (1799). Mirė Berznyke netoli Vygrių.

Pirmosios Karpavičiaus knygos išėjo Vilniuje, jam sugrįžus į Lietuvą: 1773–1774 m. čia buvo išspausdinti pirmieji jo pamokslai, sakyti laidotuvių progomis: *Kazanie na przyjęciu do kościoła Misjonarzow Wileńs[kich] in monte Salvatoris ciała świętey pamięci J. W. Jmci Pani z J. O. Xiążąt Radziwiłłow Brigity Soltłohubowoy generałowoy artyl[eryi] W. X. L. dnia 13. grudnia miane przez x. Michała Franciszka Karpowicza teologii y historyi kościelney w Generalnym Seminarium Wileńskim profesora* (Vilnius, 1773; po 1 egz. LNB ir VUB; taip pat Nacionalinio muziejaus bibliotekoje Krokuvoje, Varšuvos kunigų seminarijoje ir Plocko Zielinskių bibliotekoje); *Kazanie na pogrzebie ciała świętey pamięci J. W. Jmci Pani Franciszki z Chaleckich Pocięjowy wojewodziny witebskiey, miane w kościele S. Katarzyny WW. PP. Benedyktrynek Wileńskich dnia 31. stycznia roku 1774. przez x. Michała Karpowicza ... teologii y historyi kościelney w Centralnym Wileńskim Seminarium profesora* (Vilnius, 1774; po 1 egz. MAB, VUB, KVB, 2 egz. Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje, 1 egz. Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje ir 1 egz. Mokslų akademijos bibliotekoje Krokuvoje). Iš svarbesniųjų jo pamokslų rinkinių, pasirodžiusių jam gyvam esant, galima paminėti kelis. 1776 m. Varšuvoje, o 1777 m. Vilniuje išėjo *Kazania x[ieżdz]a Michała Karpowicza religii y społeczności* (t. 1, 1776; t. 2: *Kazania jubileuszowe x. Michała Karpowicza*, 1777; 7 egz. saugomi LNB, 1 – MAB). Juose svarstomos įvairios bažnytinio ir pasaulietinio gyvenimo temos. Aktualios valstybinio gyvenimo problemos aptariamos gausiose Karpavičiaus kalbose, pasakytose pradedant LDK vyriausiojo tribunolo posėdžius (žinoma daugiau kaip 20 tokių kalbų). Stipriomis pilietinėmis aspiracijomis pasižymi Kosciuškos sukilimo dienomis pasakyti Karpavičiaus

pamokslai: *Kazanie x. Michała Karpowicza na żałobnym obchodzie pamiątki tych obywateli, którzy w dniu Powstania Narodu w Wilnie i w następnym gonieniu nieprzyjaciół, życie swe mężne za wolność i oyczyznę położyli, w kościele Ś. Jana miane w Wilnie dnia 20 maja 1794, a z rozkazu Rady Narodowej Litewskiej do druku podane* (Vilnius, 1794; po 1 egz. MAB, LNB, 4 egz. VUB; 3 egz. Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje, Jogailos universiteto bibliotekoje, Literatūros tyrimų instituto bibliotekoje Varšuvoje ir dar 6 Lenkijos bibliotekose), taip pat *Mowa kaznodziejska obywatela x. Michała Karpowicza przy poświęceniu broni y chorągwi, gdy pospolite ruszenie województwa wileńskiego wychodziło już na wojnę, miana 25 Junii na równinach, Jozefatową Doliną zwanych, pod Wilnem 1794* (Vilnius, 1794; 1 egz. MAB, VUB ir Varšuvos universiteto bibliotekoje, Osolinskių nacionalinio instituto bibliotekoje, Torunės universiteto bibliotekoje) ir kt. Vienas iš šių pamokslų buvo išverstas į lietuvių kalbą ir tais pačiais metais publikuotas lietuviškai (*Kozonius k. Mykolas Karpawiczas unt gaylinga atprowijma pagraba už tus abywatelius, kuryi dyino pasykielima musu ziames Wylniuw, tapogi yr gindami neprietelus sawa ziwata atważnia už walnasty yr sawa ziamy pabengi baznicio S. Jona sakitas Wilniuw dyino 20 Karwela, 1794*, Vilnius, 1794; 1 egz. VUB). Tai vienas iš kelių išlikusių lietuviškų Kosčiuškos sukilimo tekstų – reikšmingas senosios politinės lietuvių raštijos paminklas¹¹.

Antras pagal išleistų knygų skaičių autorius – Vincentas Ignotas Marevičius (Wincenty Ignacy Marewicz, 1755–1822), poetas, dramaturgas ir publicistas. Duomenų bazėje užregistruoti 22 jo kūriniai, tarp jų 3 dramos ir 2 komedijos. Marevičius nėra žinomas literatūros istorikams: jis nėra patekęs į lietuvių, rusų ir ukrainiečių teatro istorikų

¹¹ Pabaigai šiek tiek statistikos. Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomos Karpavičiaus 32 pavadinimų knygos (po egzempliorių), Bibliografijos ir knygotyros centre – 15 pavadinimų knygos (po egzempliorių), Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje – 24 pavadinimų knygos (35 egzemplioriai), o Vilniaus universiteto bibliotekoje – 34 pavadinimų knygos (83 egzemplioriai). 10 egzempliorių saugoma Jogailos universiteto, 17 – Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje.

akirati¹², apie jį žinių nerasime naujausioje *Lietuvių literatūros istorijoje*¹³, jo nemini baltarusių enciklopedinis žinynas, skirtas Didžiajai Kunigaikštijai¹⁴. Marevičius gimė Trakų paviete, mokėsi jėzuitų mokyklose Vilniuje, tačiau mokslus baigė jau gramatikos klasėje, nes nuo 1776 metų leidosi kelionėn po Abiejų Tautų Respubliką¹⁵. 1780 metais pasiekė Varšuvą, čia kurį laiką pagyveno, paskui iškeliavo į Lietuvą. 1783 metais jį randame Vilniuje; čia Marevičius, sulaukęs paramos iš vyskupo Ignoto Masalskio, mokėsi geometrijos. 1786–1789 jį vėl regime Varšuvoje, paskui – Vilniuje Gardine, Krokuvoje, Nesvyžiuje, vėl Vilniuje, Varšuvoje, Lvove, dar keliuose kituose miestuose. Gyvenimo pabaigoje apsistojo Varšuvoje, kur ir mirė.

Marevičius buvo žinomas poetas, kūręs lengvai ir rašęs daug (dėl to savu metu ir vėliau vadintas grafomanu¹⁶). Yra sukūręs idilių: 1788 metais Varšuvoje išėjo *Sielanki Wincentego Ignacego Marewicza rotmistrza woiewództwa trockiego* (1 egz. MAB, VUB, 2 egz. Lenkijos

¹² Jo nemini: Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų: XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius: Mokslas, 1981; Л. А. Софронова, *Поэтика славянского театра: XVII–первой половины XVIII в.: Польша, Украина, Россия*, Москва: Издательство „Наука“, 1981.

¹³ Eugenija Ulčnaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, redaktorius Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

¹⁴ Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах, т. 2: *Кадэцкі корпус–Яцкевіч*, рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў [і інш.]; [аўтары: Алеся Белы і інш.], Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2006.

¹⁵ Marevičiaus biografija trumpai papasakota pagal: Elżbieta Aleksandrowska, „Marewicz, Wincenty Ignacy h. Kościesza“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19/4, zes. 83: *Mann Aleksander–Maria Kazimiera*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1974, p. 633–636. – Naujos informacijos apie Marevičių ta pati autorė pateikia str.: Elżbieta Aleksandrowska, „Marewicz, Wincenty Ignacy“, in: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*, t. 2: *I–Me*, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, 2001, p. 427–429.

¹⁶ Taip Marevičių apibūdina Apšvietos lenkų literatūros istorikas Mieczysławas Klimowiczius (*stynny grafoman*), žr.: Mieczysław Klimowicz, *Oświecienie*, (*Wielka historia literatury polskiej*), Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999, p. 115. Laikas parodys, ar amžininkų ir kitų asmenų Marevičiui prilipdyta grafomano etiketė lygiai tvirtai laikysis ir toliau. Šiandien matyti, kad tik tiek pasakyti apie vieną iš produktyviausių Abiejų Tautų Respublikos autorių jau nebepakanka.

nacionalinėje bibliotekoje ir Jogailos universiteto bibliotekoje, po 1 egz. Varšuvos universiteto, Literatūros tyrimų instituto bibliotekose ir dar 5 Lenkijos bibliotekose), taip pat daug kitų žanrų poezijos ir prozos kūrinių. Literatūrinis Marevičiaus debiutas ir, matyt, vertin- goji jo kūrybos dalis apima dramaturgiją. 1783 metais Marevičius Vilniuje parašė ir pastatė komediją *Miłość dla cnoty* (išspausdinta Vilniuje arba Varšuvoje¹⁷ 1787; po 1 egz. Varšuvos universiteto, Jogailos universiteto ir Čartoriskių bibliotekose). Iš kitų dramų mi- nėtinos: komedija *Miłość wszystkich porównywa: komedya oryginalna w pięciu aktach* (s.l., po 1788; persp.: Vilnius, 1796; 1 egz. MAB ir Varšuvos universiteto bibliotekoje), alegorinė politinė opera *Polusia córka kołodzieja czyli Wolność oswobodzona: opera tragiczna w dwóch aktach* (s.l., 1789; 1 egz. MAB, VUB, Lenkijos nacionalinėje, Jogailos universiteto, Osolinskių nacionalinio instituto ir dar 8 Lenkijos bib- liotekose; Lvovas, 1791, po 1 egz. Jogailos universiteto ir Osolinskių nacionalinio instituto bibliotekose; vert. į rusų k. 1794) ir kelios dramos: *Żona opuszczona na bezludney wyspie: drama w jednym akcie z intrygi wziętych z opery włoskiej* (Vilnius, 1795; egz. saugomas Jogailos universiteto bibliotekoje) ir *Szczęście w nieszczęściu, czyli Wzor stałości, ludzkości i cierpliwości: drama oryginalne we czterech aktach* (Vilnius, 1797; spaudinys saugomas Krokuvos MAB; Vilnius, 1798; saugomas Jogailos universiteto bibliotekoje).

Labiau pasisėkė trečiam pagal išleistų veikalų skaičių autoriui – Pran- ciškui Paprockiui (Franciszek Paprocki, 1723–1805), nes, kurį laiką pras- mingai darbavęsis Vilniaus universitete, anksti pateko į šios aukštosios mokyklos istorikų akiratį. Gimęs rusėniškoje LDK dalyje, mokėsi Polocko jėzuitų kolegijoje¹⁸. 1740 metų lapkritį Paprockis įstojo į Jėzaus Draugiją,

¹⁷ Tiksliau pasakyti bus galima po papildomų tyrimų. Minėta Marevičiaus biografė Elżbieta Aleksandrowska nurodo Vilnių, o Lenkijos nacionalinės bib- liotekos centriniam kataloge bei biobibliografiniame žinyne *Nowy Korbut* nu- rodoma Varšuva.

¹⁸ Paprockio gyvenimas bendrais bruožais apibūdintas pagal: Elżbieta Alek- sandrowska, „Paprocki, Franciszek h. Jastrzębiec“, in: *Polski Słownik Biograficz-*

1740–1742 metus praleido Vilniaus jėzuitų noviciate, vėliau tęsė mokslus Slucke, Polocke, Nesvyžiuje, Gardine ir Varšuvoje (čia 1748–1752 studijavo teologiją). 1751 metais gavo žemiausius kunigo šventimus. 1753–1756 metais dėstė filosofiją, fiziką, istoriją, geografiją ir prancūzų kalbą naujai įkurtoje Varšuvos jėzuitų Kilmingųjų mokykloje (*Collegium nobilium*). Dvejus metus praleidęs Pultuske, nuo 1757 iki 1765 metų darbavosi Vilniuje: buvo filosofijos profesorius jėzuitų akademijoje (1757–1760), akademijos spaustuvės prefektas (1760–1763), Kilmingųjų kolegijos ir diecezinės dvasinės seminarijos regentas (1763–1765). 1765–1768 metais Paprockis dirbo Kauno jėzuitų kolegijos rektoriumi. Nuo 1768 metų jis gyveno Varšuvoje, kur greičiausiai ir mirė.

Šiandien Pranciškui Paprockiui pripažįstama Lietuvos periodinės spaudos pradininko¹⁹ ir produktyvaus istorijos populiarintojo garbė²⁰. 1757–1767 metais Vilniuje jis leido *Kalendarzyk polityczny (Politinį kalendorėlį)*²¹, 1768–1773 – *Kalendarz Wileński (Vilniaus kalendorių)*²². Redagavo ir leido pirmąjį Lietuvos laikraštį *Kurier Litewski* (1760 04–1763 08) ir 3 jo priedus: *Uprzywilejowane*

ny, t. 25/1, zes. 104: *Padło Jan–Parczewski Franciszek*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1980, p. 181–183.

¹⁹ Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005, p. 34–35 (42 išnašoje), taip pat toliau.

²⁰ *Vilniaus universiteto istorija, 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 100.

²¹ Nurodysime kuriuos ne kuriuos egzempliorius: *Kalendarzyk polityczny na rok Pański 1765, przez x. Franciszka Paprockiego Societatis Jesu regensa Collegii Nobilium napisany...*, W Wilnie: W drukarni J. K. M. Akademickiey Soc[ietatis] Jesu, [1764], 1 egz. MAB ir VUB; *Kalendarzyk polityczny na rok Pański 1766 przybyzowowy, napisany przez x. Franciszka Paprockiego Societatis Jesu rektora kowieńskiego*, W Wilnie: W drukarni J. K. M. Akademic. Societatis Jesu, [1765], 1 egz. MAB; *Kalendarzyk polityczny na rok Pański 1767, napisany przez xiędza Franciszka Paprockiego Soc. Jesu rektora kowień[skiego]*, W Wilnie: W drukarni J. K. M. i Akademickiey Soc. Jesu, [1766], 1 egz. MAB, kitas Jogailos universiteto bibliotekoje.

²² *Kalendarz Wileński na rok przestępny 1768, napisany przez x. Franciszka Paprockiego S. J. rektora kowieńskiego*, [Wilno]: W drukarni J. K. M. Akademickiey Soc. Jesu, [1767], 1 egz. MAB, kitas Lietuvos istorijos instituto bibliotekoje; *Kalendarz Wileński na rok 1777*, W Wilnie: w drukarni J. K. M. i Rzpłtety Akademickiey Societatis Jesu, [1770], 1 egz. MAB, kitas Lietuvos istorijos instituto bibliotekoje. 1768–1770 m. minėto kalendoriaus egzempliorių esama Lenkijos mokslų akademijos ir Kurniko bibliotekose.

Wiadomości, Wiadomości Literackie ir *Supplement do Gazet Wileńskich*. Duomenų bazėje užregistravome 16 jo knygų, dauguma jų išleistos Vilniuje. Paminėsime reikšmingesnes. 1754 metais Varšuvoje išėjo Paprockio parengta Europos istorijos kompiliacija *Europa z części świata nayprzednieysza* (4-as ar 5-as leid. Vilniuje 1765, 1 egz. MAB ir VUB, Lenkijoje nerasta; 6-as ar 7-as leid. Vilniuje 1775, egz. VUB ir Jogailos universiteto bibliotekoje). 1760 metais Vilniaus akademijos spaustuvėje išėjo jo parengta Alberto Kojalavičiaus-Vijūko istorijos santrauka *Domowe wiadomości o Wielkim Xięstwie Litewskim z przyłączeniem historyj tegoż narodu (Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją su pridėta tos pačios tautos istorija*, 1760 metų leidimo egz. kol kas nerasta; kiti leid.: 1763, 1 egz. MAB, LNB, VUB, KVB, Jogailos universiteto, Lenkijos nacionalinėje ir dar 4 Lenkijos bibliotekose; 1771, 1 egz. MAB, LNB ir Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje; 1775 metų leidimo egzempliorių kol kas nerasta). Be šios, minėtas autorius dar parengė ir išleido *Wiadomość o Xięstwie Kurlandzkim y Semigalskim z różnych dzieiowisów zebrana (Žinios apie Kuršo ir Žiemgalos Kunigaikštiją, surinktas iš įvairių istorikų*, Vilnius, 1759, 1 egz. VUB, kiti Lenkijoje: Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje – 3 egz., Literatūros tyrimų institute Varšuvoje – 2 egz., ir po 1 egz. Jogailos universiteto, Osolinskių nacionalinio instituto ir dar 5 Lenkijos bibliotekose), *Dzieje pretendentów Korony Angielskiej (Anglų Karūnos pretendentų istoriją*, Vilnius, 1758, 1 egz. MAB, VUB, Poznanės universiteto, Varšuvos universiteto bibliotekose ir dar 3 Lenkijos bibliotekose; Vilnius, 1778, 1 egz. MAB, VUB, 2 egz. LNB ir Jogailos universiteto bibliotekoje; taip pat išliko Lenkijos nacionalinėje, Varšuvos universiteto ir dar 7 Lenkijos bibliotekose).

Publikuotų kūrinių gausa išskiria šiuos tris asmenis iš viso autorių būrio. Jei žiūrėtume knygų turinio, į akis kristų kai kurie kiti autoriai, Apšvietos epochos atstovai, savo veikla ir raštais daug prisidėję pirmiausia prie šitos epochos idėjų sklaidos, o mūsų akyse tapę savotiškais Apšvietos simbolinėmis figūromis. Vienas iš tokių būtų

kunigas Juozas Legavičius (Józef Legowicz, m. 1811). Apie jį kol kas mažai kas žinoma. Kadangi savo knygas pasirašinėjo nurodydamas, jog esąs teologijos daktaras, kai kas spėja jį baigus Vilniaus jėzuitų akademiją²³. Nuo 1776 metų Legavičius žinomas kaip Karkažiškės klebonas. Atrodo, kad juo buvo iki mirties.

XVIII a. Lietuvos lenkiškų knygų duomenų bazėje užregistruota 14 jo spaudinių; dar 2 kol kas neaprašyti *de visu*. Sprendžiant iš daugelio knygų turinio, Legavičius buvo liaudies, valstiečių švietėjas, asmuo, veiklą kreipęs doriniam ir religiniam paprastų žmonių ugdymui, taip pat ganomųjų sielovadai. 1776 metais jis išleido katekizmą valstiečiams *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego* (2-as leid. 1790, 1 egz. MAB ir Jogailos universiteto bibliotekoje). Jame klausimų ir atsakymų forma pateiktos pagrindinės tikėjimo tiesos, paaiškinta sakramentų prasmė, Dešimt Dievo įsakymų. Be to, čia kunigas Legavičius pateikia bažnytinių giesmių, moko liaudį elgesio ir gyvenimo normų. Pastariesiems dalykams jis paskyrė keletą kitų knygelių. 1781 metais pasirodė jo parengtas leidinys *Obowiązki człowieka chrześcianina y obywatela na boskiey religii prawie przyrodzonym ugruntowane* (po 1 egz. saugoma LNB ir VUB), o 1787 metais – *Stan małżeński, czyli Prawidła szczęśliwego między małżonkami pożycia y porządnego a chrześcianskiego wychowania dziątek* (po 1 egz. saugoma MAB, VUB, LNB, Jogailos universiteto bibliotekoje ir Varšuvos kunigų seminarijos bibliotekoje). Gražaus elgesio, prasmingos veiklos, kultūringo laisvalaikio leidimo kunigas moko kaimo jaunimą knygoje *Zbiór przystoynych rozrywek, czyli Sposoby uczciwe y ucieszne do przystoynego rozweselenia umystu: na użytek powszechności a szczególniey dla młodzi wieyskiey parafialney do druku podany* (1-as leid. Vilnius, 1783, 1 egz. MAB; 2-as leid. Vilnius, 1797, 1 egz. VUB ir Jogailos universiteto bibliotekoje); tiems patiems dalykams, išplėtęs numanomų skaitytojų ratą, jis paskyrė dar

²³ Emanuel Rostworowski, „Legowicz Józef“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17/1, zes. 72: *Legendorf Fabian–Leszek*, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1972, p. 4.

vieną veikalėlį – *Zbiór pożytecznych zabawek dla każdego stanu ludzi służyć mogących, a szczególnie dla dążących do nabycia potrzebnych sobie nauk i umiejętności na pożytek powszechności zebrany y do druku podany* (Vilnius, 1798; 1 egz. MAB, KVB, 2 egz. LNB, 1 egz. Jogailos universiteto ir Liublino katalikų universiteto bibliotekose). Savaime prašosi paralelės su švietėjiškomis Kristijono Donelaičio intencijomis, tačiau svarstymus šia tema paliksime literatūros istorikams.

Pažvelgus į verstinės literatūros barą, irgi matyti autorius, kurį XVIII amžiuje dažniau už kitus vertė ir leido. Tai – senovės Romos valstybės veikėjas, žymiausias romėnų oratorius Markas Tulijus Ciceronas. Mums žinomos net 8 Cicerono knygos lenkų kalba; visos jos išleistos Vilniuje. Galime paminėti: *Nauka o krasnomówstwie z ksiąg M. T. Cicerona dla j. w. Jmci Pana Alojzego Ogińskiego kasztelanica Witebs[kiego]... na polski język wytłumaczona przez xiędza Józefa Boreyko Societatis Jesu* (1-as leid. 1763, 1 egz. MAB, 3 egz. VUB, taip pat po 2 egz. Lenkijos nacionalinėje, Jogailos universiteto bibliotekose, dar saugomos 12 Lenkijos bibliotekų); 2-as leid. 1783, 1 egz. MAB ir VUB, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje, Jogailos universiteto, Varšuvos ir Lodzės universiteto bibliotekose ir dar 2 Lenkijos bibliotekose), *Marka Tulliusa Cyclerona O powinnościach wszech stanów ludzi księgi troje, przez Stanisława Koszutkiego przełożone y dostatecznemi przypiskami objasnione* (2-as leid. 1766, 1 egz. MAB, 2 egz. LNB, VUB, KVB ir Jogailos universiteto bibliotekoje), *Marka Tulliusa Cicerona Księgi o starości, z łacińskiego na polski język z pilnością przełożone, i wydane, przez Bieniasza Budnego* (2-as leid. 1766, 1 egz. LNB, MAB, VUB, Lenkijos nacionalinėje ir Jogailos universiteto bibliotekoje), *Mowy Cyclerona przez x. Juliana Siemaszkę Scholarum Piarum na oyczysty język przełożone* (1-as leid. 1770, 1 egz. MAB, LNB ir VUB, taip pat ir Osolinskių nacionalinio instituto bibliotekoje Vroclave; 2-as leid. 1777, 1 egz. MAB, 2 egz. LNB ir VUB, taip pat saugomi Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje, Jogailos universiteto, Liublino katalikų universiteto bibliotekose ir dar 6 Lenkijos bibliotekose), *Mowy Marka Tulliusza Cyclerona, na*

oyczysty język przez x. Adama Totoczkę Scholarum Piarum przelożone (t. 1 išleistas 1778, t. 2 – 1783, saugoma LNB, MAB, VUB, Jogailos universiteto, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje ir dar 8 kitose Lenkijos bibliotekose), *Mowa Cicerona za Marcellem, miana w Senacie Rzyskim, przelożona na język oyczysty przez uczniów literatury w Szkole Główney W.X.L.* (1784, po 1 egz. saugoma LNB, MAB, VUB, Jogailos universiteto ir dar kitose 7 Lenkijos bibliotekose) ir kt. Lietuvos leidėjų dėmesį šiam Antikos rašytojui galima aiškinti pedagogikos, ugdymo tikslais, o galima – kultūriniu konservatyvumu, prieraišumu laiko išbandytiems vardams ir veikalams, galbūt netgi inovacijų bei naujų iššūkių baime. Kad ir kaip ten buvo, literatūros istorikams šis ir kiti panašūs faktai gali suteikti medžiagos įdomiems vertinimams ir reikšmingiems apibendrinimams.

Duomenų bazėje užregistruotų spaudinių didesnė dalis buvo išleista Vilniaus akademijos spaustuvėje. Jų užregistruota per 700. Antra vieta atitenka Gardino spaustuvei – 457 spaudiniai; didelė šios spaustuvės leidinių dalis – tai smulkioji spauda (įvairūs universalai, įsakymai, seimo deputatų kalbos ir kt.). Iš viso Vilniuje buvo išleista apie 1600 leidinių.

Trumpai apibendrinant, reikia pasakyti tokius dalykus. Kad ir negausiomis pajėgomis dirbdami, Lietuvos bibliografai yra sukaupę žinių apie reikšmingą senojo raštijos paveldo dalį – nelietuviškas knygas, rašytas, rengtas ir spausdintas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje XVIII amžiuje ir vėliau. Pagal jų surinktus duomenis jau galima susidaryti vaizdą apie literatūrą jidiš ir hebrajų kalbomis. Užbaigus XVIII amžiaus lenkiškų knygų bibliografavimo darbus, bus galima spręsti apie svarbiausias Lietuvos lenkų literatūros ypatybes: produktyviausius autorius, rūšines ir žanrines ypatybes, kultūrinių naujovių raišką, literatūros raidos ir kitokias procesines ypatybes. Manome, kad tokios išvados, prie kurių ilgainiui prieš raštijos istorikai, bus svarbios visiems, kas tiria, domisi ar kam tiesiog svarbus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūrinis paveldas.

Įteikta 2007-05-21
Priimta 2007-08-28

Marija Ivanovič

THE 18TH CENTURY FROM THE POINT
OF VIEW OF A BIBLIOGRAPHER
OF LITHUANIA'S POLISH BOOKS

Summary

The article gives account of the work on the compilation of the indices of old publications not in Lithuanian and presents the works of some Lithuanian bibliographers. At present, it is already possible to give an exact description of the Lithuanian literature in Yiddish and Hebrew. The National Archive of Published Documents keeps the data about books in Yiddish and Hebrew from the time they started being published in Lithuania (the middle of the 18th century) until the World War II. These books have been catalogued; the card catalogue contains an information about 3269 books in Yiddish and 8149 books in Hebrew. The article focuses mostly on the compilation of the catalogue of Lithuania's Polish books of the 18th century. The catalogue is expected to contain no fewer than 5000 entries. The collected information allows to give a tentative characterization of Lithuania's Polish literature of the 18th century. Its most productive authors were Mykolas Pranciškus Karpavičius (Michał Franciszek Karpowicz, 1744–1803), Vincentas Ignotas Marevičius (Wincenty Ignacy Marewicz, 1755–1822) and Pranciškus Paprockis (Franciszek Paprocki, 1723–1805).